

**RAPORT WYJAŚNIAJĄCY DO
*EUROPEJSKIEJ KARTY JĘZYKÓW
REGIONALNYCH LUB MNIEJSZOŚCIOWYCH***

WPROWADZENIE

1. Terytoria wielu krajów europejskich zamieszkują regionalne grupy autochtoniczne, posługujące się językiem innym niż większość populacji. Sytuacja ta jest konsekwencją historycznych procesów formowania się państw, których granice nie pokrywały się z granicami wyznaczanymi przez języki, a małe społeczności zostały podporządkowane większym w ramach jednego państwa.
2. Pod względem demograficznym sytuacja języków regionalnych lub mniejszościowych jest bardzo zróżnicowana – liczba użytkowników danego języka waha się od kilku tysięcy do kilkunastu milionów i równie duże różnice istnieją w zakresie prawa oraz praktyk, odnoszących się do języków regionalnych lub mniejszościowych w poszczególnych państwach. Elementem wspólnym dla wielu języków regionalnych lub mniejszościowych jest istnienie różnych zagrożeń. Obecne niebezpieczeństwa dla języków regionalnych lub mniejszościowych wynikają przede wszystkim ze strony nieuchronnie ujednolicającej się współczesnej cywilizacji, szczególnie ze strony środków masowego przekazu oraz nieprzyjaznego środowiska i stosowania przez państwa polityki asymilacyjnej.
3. Przez wiele lat różne ciała działające w ramach Rady Europy głośno wyrażały swoje zaniepokojenie sytuacją języków regionalnych lub mniejszościowych. Również art. 14 *Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* wskazuje, że korzystanie z praw i wolności wymienionych w *Konwencji* powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej między innymi z takich przesłanek jak język, czy przynależność do mniejszości narodowej. Zapisy tego artykułu chronią przed dyskryminacją tylko jednostki, nie tworząc jednocześnie systemu pozytywnej ochrony języków regionalnych lub mniejszościowych oraz posługujących się nimi społeczności, na co zwracało uwagę w uchwale nr 136 Zgromadzenie Doradcze już w 1957 roku. W zaleceniu 285 z 1961 roku Zgromadzenie Parlamentarne wezwało do opracowania środków ochrony, uzupełniających *Konwencję*

w celu zagwarantowania praw mniejszości do rozwoju kultury, języka, zakładania szkół itp.

4. Ostatecznie, w 1981 roku, Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło zalecenie 928 w sprawie problemów kulturalno-oświatowych języków mniejszości i dialektów w Europie i jeszcze w tym samym roku Parlament Europejski przyjął uchwałę w tej samej sprawie. We wnioskach końcowych obydwu dokumentów znalazło się stwierdzenie, że istnieje konieczność opracowania karty języków i kultur regionalnych lub mniejszościowych.
5. Działając na podstawie powyższych zaleceń i uchwał, Stała Konferencja Władz Lokalnych i Regionalnych Europy (CLRAE) podjęła decyzję o przygotowaniu *Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych*, mając na uwadze rolę, jaką władze lokalne i regionalne będą musiały odegrać w relacjach z językami i kulturami na poziomie lokalnym.
6. Prace wstępne, poprzedzające opracowanie projektu *Karty*, objęły przegląd obecnej sytuacji języków regionalnych i mniejszościowych w Europie oraz wyniki publicznej debaty, która zgromadziła około 250 osób – użytkowników 40 języków – która odbyła się w 1984 roku. Wstępny projekt *Karty* został opracowany przy pomocy grupy ekspertów. Zważywszy na niesłabnące zainteresowanie Zgromadzenia Parlamentarnej Rady Europy i Parlamentu Europejskiego tą kwestią, w procesie tworzenia zapisów *Karty* brali udział przedstawiciele Zgromadzenia, utrzymując kontakt z odpowiednimi członkami parlamentu.
7. Ostatecznie projekt *Karty* został przyjęty w 1988 roku na 23 sesji Stałej Konferencji Władz Lokalnych i Regionalnych Europy jako rezolucja nr 192.
8. W następstwie tej inicjatywy, popartej przez Zgromadzenie Parlamentarne, opinią nr 142, na 14 sesji Zgromadzenia Parlamentarnej Rady Europy (1988) projekt przekazano do dalszych prac legisla-

cyjnych, do powołanej przez Komitet Ministrów *ad hoc* Komisji Ekspertów do Spraw Języków Regionalnych lub Mniejszościowych w Europie (CAHLR). Międzyrządowa Komisja Ekspertów do Spraw Języków Regionalnych lub Mniejszościowych w Europie rozpoczęła prace pod koniec 1989 roku. W spotkaniach Komisji brali udział, jako promotorzy projektu, przedstawiciele CLRAE i Zgromadzenia Parlamentarnego. Przed złożeniem w 1992 roku ostatecznego tekstu projektu *Karty* Komitetowi Ministrów, Komisja Ekspertów do Spraw Języków Regionalnych lub Mniejszościowych w Europie (CAHLR) przeprowadziła konsultacje i wzięła pod uwagę opinie wyspecjalizowanych komitetów Rady Europy (do spraw: kultury, edukacji, praw człowieka, współpracy prawnej, przestępczości, samorządu, mediów) oraz Europejskiego Komitetu na rzecz Demokracji przez Prawo.

9. *Karta* została przyjęta przez Komitet Ministrów jako konwencja Rady Europy na 478 posiedzeniu zastępców ministrów w dniu 25 czerwca 1992 roku, a w dniu 5 listopada 1992 roku w Strasbourgu została skierowana do podpisu państw członkowskich Rady Europy.

ROZWAŻANIA OGÓLNE

Cele Karty

10. Jak w sposób niepozostawiający żadnych wątpliwości wyjaśniono w preambule – nadrzędnym celem *Karty* jest kultura. *Karta* powstała z myślą o ochronie i promocji języków regionalnych lub mniejszościowych, jako zagrożonego elementu kulturowego dziedzictwa europejskiego. Z tego powodu *Karta* zawiera nie tylko klauzulę o niedyskryminacji języków, lecz również wymienia środki ich aktywnego wsparcia poprzez: zapewnienie użycia języków regionalnych lub mniejszościowych w oświacie i środkach masowego przekazu, a także zezwolenie na ich używanie w administracji i sądownictwie, życiu gospodarczym i społecznym oraz w kulturze. Jedynie w ten sposób można zrekompensować niesprzyjające warunki, w jakich znalazły się w przeszłości języki regionalne lub mniejszościowe

i zapewnić tej żyjącej części europejskiej tożsamości kulturowej należyłą ochronę oraz warunki rozwoju.

11. *Karta* przyjmuje za cel ochronę i promocję języków regionalnych lub mniejszościowych, nie zaś mniejszości językowych. *Karta* nie przewiduje żadnych indywidualnych lub zbiorowych praw dla użytkowników języków regionalnych lub mniejszościowych. Niemniej jednak zobowiązania stron, dotyczące statusu tych języków oraz przepisy krajowe, które zostaną wprowadzone zgodnie z *Kartą*, będą miały oczywisty wpływ na sytuację zainteresowanych społeczności i ich członków.
12. CLRAE opracowała i przedstawiła swój projekt *Karty*, zanim nastąpiły daleko idące zmiany polityczne w Europie Środkowowschodniej. W projekcie zostały uwzględnione potrzeby państw, które już wtedy były członkami Rady Europy. Przedstawiciele państw Europy Środkowowschodniej wyrażali bowiem znaczne zainteresowanie europejskimi standardami w tym zakresie.
13. Projekt *Karty* nie dotyczył problemu narodów dążących do niepodległości, czy walczących o zmianę granic, niemniej jednak miał łagodzić problemy mniejszości posługujących się językiem regionalnym lub mniejszościowym, tak aby mogły one poczuć się swobodnie w państwie, w którym znalazły się w wyniku splotu wydarzeń historycznych. Projekt *Karty*, daleki od wzmacniania tendencji dezintegracyjnych, miał poprawić możliwości używania języków regionalnych lub mniejszościowych w różnych sferach życia, tak aby możliwe stało się zapomnienie o urazach z przeszłości, które przeszkadzały grupom posługującym się tymi językami w zaakceptowaniu miejsca w kraju, w którym żyją.
14. W tym kontekście należy podkreślić, że *Karta* nie dotyczy relacji między językami oficjalnymi a językami regionalnymi lub mniejszościowymi pod względem konkurencji lub antagonizmu. Raczej

świadomie reprezentuje postawę międzykulturową i wielojęzyczną, w której każda grupa językowa ma swoje miejsce. Podejście to w pełni koresponduje z wartościami tradycyjnie wyznawanymi przez Radę Europy oraz jej wysiłkami podejmowanymi na rzecz promowania bliższych kontaktów między narodami, rozwoju współpracy w Europie oraz lepszego zrozumienia pomiędzy różnymi kulturami w ramach państwa.

15. Zapisy *Karty* nie dotyczą nowych, częstokroć pozaeuropejskich języków, które mogły się pojawić w wyniku ostatnich ruchów migracyjnych o podłożu ekonomicznym. W przypadku grup ludności posługujących się takimi językami, pojawiają się problemy związane z integracją. CAHLR zajęła stanowisko, że problemy te zasługują na oddzielne potraktowanie, jeśli to konieczne, przy pomocy konkretnego narzędzia prawnego.
16. Na koniec należy zauważyć, że niektóre państwa członkowskie Rady Europy już realizują politykę, która idzie dalej niż wymagania przedstawione w *Karcie*. W żadnym przypadku postanowienia *Karty* nie powinny przeszkadzać tym państwom w dalszym realizowaniu tej polityki.

PODSTAWOWE POJĘCIA I DEFINICJE

Pojęcie języka

17. W *Karcie* użyto pojęcia języka w taki sposób, aby zwrócić uwagę na jego funkcję kulturową. Z tego też powodu pojęcie to nie zostało zdefiniowane jako subiektywne prawo jednostki do mówienia „w swoim własnym języku”, lecz zdefiniowanie pojęcia języka pozostawiono do indywidualnego uznania każdej jednostki. Nie kładzie się również nacisku na polityczno-społeczną czy też etniczną definicję opisującą język jako instrument danej grupy społecznej bądź etnicznej. W rezultacie *Karta* nie definiuje pojęcia mniejszości językowych, ponieważ jej celem nie jest określenie praw etnicznych i(lub)

kulturowych mniejszości, lecz ochrona i promocja języków regionalnych lub mniejszościowych.

Stosowana terminologia

18. CAHLR optowała za użyciem wyrażenia „języki regionalne lub mniejszościowe” zamiast określenia „języki mniej powszechnie używane”. Przymiotnik „regionalne” oznacza języki używane na niewielkiej części terytorium danego państwa, na której języki te mogą być używane przez większość obywateli. Zwrot „mniejszościowy” dotyczy języków używanych przez osoby, które nie mieszkają w zwartych skupiskach lub języków używanych przez grupę osób, która mimo iż jest skoncentrowana na części terytorium państwa, jest liczebnie mniejsza niż populacja w regionie, która posługuje się językiem państwowym. W związku z powyższym przymiotniki te opierają się na faktach, a nie na pojęciach prawnych i odzwierciedlają sytuację w danym państwie (przykładowo, język mniejszości narodowej w jednym państwie może być językiem większości w drugim).

Brak rozróżnienia pomiędzy różnymi „kategoriami” języków regionalnych lub mniejszościowych

19. Autorzy *Karty* stanęli w obliczu problemu występowania znacznych różnic w sytuacji języków regionalnych lub mniejszościowych w Europie. Niektóre języki są używane na stosunkowo dużym obszarze przez znaczną część ludności i mają możliwości rozwoju oraz stabilność kulturową. Inne języki używane są przez niewielki odsetek ludności na ograniczonym terenie lub przez bardzo wyraźną mniejszość, gdzie język ten ma bardzo niewielką możliwość przetrwania i rozwoju.
20. Niemniej zdecydowano, że nie będą podejmowane próby zdefiniowania odrębnych kategorii języków zgodnie z ich obiektywną sytuacją. Takie podejście nie oddawałoby różnorodności sytuacji w jakich znajdują się języki w Europie. W praktyce każdy język regionalny lub mniejszościowy stanowi odrębny przypadek i działaniem

bezczelowym jest próba klasyfikacji języków w określonych grupach. Przyjętym rozwiązaniem było zachowanie jednolitego pojęcia języka regionalnego lub mniejszościowego, umożliwiając państwowom dostosowanie podjętych działań do sytuacji każdego języka regionalnego lub mniejszościowego.

Brak listy języków regionalnych lub mniejszościowych w Europie

21. *Karta* nie wyszczególnia, które języki europejskie odpowiadają koncepcji języków regionalnych lub mniejszościowych, przedstawionej w art. 1. Wstępny przegląd sytuacji języków w Europie przeprowadzony przez Stałą Konferencję Władz Lokalnych i Regionalnych Europy spowodował, że autorzy *Karty* nie dołączyli do tego dokumentu listy języków regionalnych lub mniejszościowych. Taka lista powinna zostać szeroko przedyskutowana pod wieloma względami, nie tylko lingwistycznymi. Ponadto jej wartość byłaby ograniczona, gdyż strony mają pozostawioną swobodę w podjęciu decyzji, które przepisy z części III *Karty* mają mieć zastosowanie do danego języka. *Karta* przedstawia odpowiednie rozwiązania dla różnych sytuacji, w jakich znajdują się języki regionalne lub mniejszościowe, ale nie przesądzając, jaka jest ta sytuacja w konkretnych przypadkach.

Struktura *Karty*

22. Z jednej strony, *Karta* ustala wspólny zbiór zasad, przedstawiony w części II, które mają zastosowanie do wszystkich języków regionalnych lub mniejszościowych. Z drugiej strony, część III *Karty* zawiera szereg szczegółowych postanowień dotyczących miejsca języków regionalnych lub mniejszościowych w różnych dziedzinach życia społecznego. Poszczególne państwa mają swobodę (w ramach pewnych limitów) w wyborze zapisów *Karty*, które będą mieć zastosowanie do każdego z języków używanych w granicach państwa. Ponadto, znaczna liczba postanowień *Karty* zawiera kilka opcji różnicujących, z których jedna musi być zastosowana „zgodnie z sytuacją każdego języka”.

23. Elastyczność ta uwzględnia główne różnice w rzeczywistej sytuacji języków regionalnych lub mniejszościowych (liczba użytkowników, stopień rozdrobnienia itd.). Odnosi się również do kosztów, które pociągają za sobą postanowienia *Karty*, oraz możliwości administracyjnych i finansowych państw europejskich. Dlatego też ważne jest, aby strony mogły zwiększać swoje zobowiązania w późniejszym etapie, w miarę rozwoju ich sytuacji prawnej bądź uwarunkowań finansowych.
24. W części IV *Karty* znajdują się postanowienia wykonawcze, w tym zapisy dotyczące utworzenia Europejskiego Komitetu Ekspertów ds. Monitoringu Stosowania *Karty*.

UWAGI DO POSTANOWIEŃ KARTY

Preambuła

25. Preambuła wyjaśnia powody opracowania *Karty* i jej główne przesłanie.
26. Celem Rady Europy jest osiągnięcie większej jedności pomiędzy jej członkami w celu promowania wspólnego dziedzictwa i ideałów. Różnorodność językowa jest jednym z najbardziej wartościowych elementów europejskiego dziedzictwa kulturowego. Tożsamość kulturowa Europy nie może być budowana na bazie standaryzacji językowej. Wręcz przeciwnie, ochrona i wzmocnienie tradycyjnych języków regionalnych lub mniejszościowych stanowi wkład w budowę Europy, która zgodnie z ideałami członków Rady Europy może się opierać jedynie na zasadzie pluralizmu.
27. Preambuła odwołuje się do *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych ONZ* oraz do *Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*. Ponadto powołuje się na zobowiązania polityczne, przyjęte w ramach Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE). Zważywszy jednak na obecną słabość niektórych historycznych języków regionalnych lub mniejszościowych, sam zakaz dyskryminacji użytkowników tych języków nie stwarza

wystarczających gwarancji. Niezbędne jest specjalne wsparcie, uwzględniające interesy i życzenia użytkowników tych języków, aby je chronić i rozwijać.

28. *Karta* szanuje zasady niezależności narodowej i integralności terytorialnej. Od każdego państwa wymagane jest uwzględnienie realiów kulturowo-społecznych i nie ma tutaj mowy o podważaniu jakiegokolwiek porządku politycznego ani też instytucjonalnego. Wręcz przeciwnie, z tego powodu, że państwa członkowskie akceptują struktury terytorialne i państwowe w istniejącym kształcie, uważają, że niezbędne jest, aby w każdym państwie w zorganizowany sposób podjąć działania na rzecz promocji języków regionalnych lub mniejszościowych.
29. Potwierdzenie zasad międzykulturowości i wielojęzykowości służy właściwemu zrozumieniu celów *Karty*, natomiast w żadnym przypadku nie ma na celu popierania jakiegokolwiek dzielenia grup językowych. Przeciwnie, uznano, że w każdym państwie niezbędna jest znajomość języka oficjalnego (lub jednego z języków oficjalnych); w efekcie żadne postanowienie *Karty* nie powinno być interpretowane jako próba stworzenia przeszkód w poznaniu języków oficjalnych.

Część I – Postanowienia ogólne

Art. 1 – Definicje

Definicja „języków regionalnych lub mniejszościowych” (art. 1 pkt a)

30. Definicja użyta w *Karcie* zwraca uwagę na trzy aspekty.

Języki tradycyjnie używane przez obywateli państwa

31. Celem *Karty* nie jest rozwiązywanie problemów powstałych w wyniku niedawnych zjawisk migracyjnych, prowadzących do istnienia grup używających języka obcego w państwie emigracji lub w pań-

stwie pochodzenia w przypadku powrotu. W szczególności *Karta* nie dotyczy grup pozaeuropejskich, które niedawno przybyły do Europy i otrzymały obywatelstwo państwa europejskiego. Wyrażenia „historyczne języki regionalne lub mniejszościowe Europy” (patrz paragraf drugi preambuły) oraz języki „tradycyjnie używane” w państwie (art. 1 pkt a) wskazują jasno, że zapisy *Karty* dotyczą wyłącznie języków historycznych, tzn. języków, które w przedmiotowym państwie są w użyciu od dłuższego czasu.

Różne języki

32. Języki te muszą się wyraźnie odróżniać od innego języka lub języków używanych przez pozostałą część ludności w danym państwie. *Karta* nie dotyczy lokalnych odmian lub różnych dialektów jednego i tego samego języka. Nie zajmuje się również – często omawianym zagadnieniem – od jakiego momentu różne formy wyrażania stanowią odrębne języki. Kwestia ta zależy bowiem nie tylko od kryteriów ściśle językowych, lecz również od zjawisk psychologiczno-socjologicznych, a także politycznych, które mogą kreować różne odpowiedzi. W związku z tym w gestii władz każdego państwa, zgodnie z demokratycznymi procedurami, pozostanie decyzja, jakie formy wyrazu tworzą odrębny język.

Baza terytorialna

33. Języki objęte postanowieniami *Karty* są głównie językami używanymi na określonym terenie, tzn. językami, które zgodnie z tradycją były używane w danym regionie geograficznym. Z tego też powodu celem *Karty* jest zdefiniowanie „terenu, na którym używany jest język regionalny lub mniejszościowy”. Teren, na którym dany język jest dominujący, czy też używany przez większość ludności, nie jest jedynym kryterium, ponieważ wiele języków stało się językami mniejszości nawet na terenach, gdzie mają swoją tradycyjną bazę terytorialną. Powód, dla którego *Karta* dotyczy głównie języków mających swoją bazę terytorialną, wynika z faktu, iż

większość działań przewidzianych przez *Kartę* wymaga zdefiniowania terytorialnego zakresu stosowania, innego niż terytorium całego państwa. Oczywiście *Karta* obejmuje również te przypadki, w których na danym terenie używany jest więcej niż jeden język regionalny lub mniejszościowy.

Definicja terytorium języka regionalnego
lub mniejszościowego (art. 1 pkt b)

34. Terytorium, o którym mowa, to obszar, na którym używany jest w znaczącym zakresie język regionalny lub mniejszościowy, nawet jeśli używany jest tylko przez mniejszość, i który odpowiada bazie historycznej. Ponieważ terminy użyte w *Karcie* są bardzo elastyczne, w gestii każdego państwa pozostawiono dokładniejsze zdefiniowanie pojęcia terytorium, na którym jest używany język regionalny lub mniejszościowy. Definicja ta powinna uwzględniać postanowienia art. 7 ust. 1 pkt b, dotyczące ochrony terytorium, na którym jest używany język regionalny lub mniejszościowy.
35. Główne wyrażenie, użyte w tym postanowieniu, to „liczba osób uzasadniająca przyjęcie różnych środków ochronnych i popierających”. Autorzy *Karty* unikali ustalenia stałego progu procentowego użytkowników języka regionalnego lub mniejszościowego, którego osiągnięcie bądź przekroczenie powodowałoby zastosowanie działań określonych w *Karcie*. Autorzy *Karty* woleli zostawić w gestii poszczególnych państw ustalenie, zgodnie z duchem *Karty* oraz według charakteru każdego zdefiniowanego działania, właściwej liczby użytkowników języka, wymaganej do przyjęcia stosownych działań.

Definicja języków nieterytorialnych (art. 1 pkt c)

36. „Języki nieterytorialne” są wyłączone z kategorii języków regionalnych lub mniejszościowych, ponieważ nie mają bazy terytorialnej. Pod innymi względami są jednak zgodne z definicją podaną w art. 1 pkt a, będąc językami tradycyjnie używanymi na terytorium pań-

stwa przez obywateli tego państwa. Przykładami języków nieterytorialnych są jidysz i romani.

37. Jedynie ograniczona część postanowień *Karty* może być stosowana do języków pozbawionych bazy terytorialnej. Większość postanowień części III *Karty* ma na celu ochronę i promocję języków regionalnych lub mniejszościowych na terenie, na którym są używane. Do języków nieterytorialnych można stosować część II *Karty*, lecz tylko w zakresie niezbędnych zmian i zgodnie z warunkami podanymi w art. 7 ust. 5.

Art. 2 – Zobowiązania

38. Art. 2 wprowadza rozróżnienie na dwie główne części *Karty* tj. część II i część III.

Implementacja części II (art. 2 ust. 1)

39. Część II posiada zakres ogólny i dotyczy w całości wszystkich języków regionalnych lub mniejszościowych używanych na terytorium danego państwa strony *Karty*. Należy jednak zauważyć, że użycie wyrażenia „w zależności od sytuacji każdego języka” wskazuje na to, że ta część została stworzona z myślą o uwzględnieniu różnej sytuacji języków, które występują w różnych państwach europejskich oraz w każdym państwie z osobna. Szczególnie w pierwszym paragrafie stawia się państwom stronom *Karty* wymóg, aby zobowiązały się do dostosowania swojej polityki, prawodawstwa i praktyki do szeregu zasad i celów. Zasady i cele są określone ogólnie i zostawiają państwom szeroki zakres swobody w interpretacji i stosowaniu (patrz wyjaśnienia poniżej na temat części II).
40. Państwa strony *Karty* nie mają swobody w przyznawaniu bądź odmawianiu statusu języka regionalnego lub mniejszościowego, który jest zagwarantowany w części II *Karty*. Jednak państwa są odpowie-

działne, jako wdrażające postanowienia *Karty*, za decyzję, czy forma wyrazu używana na danym, podległym terytorium, przez konkretną grupę obywateli stanowi język regionalny lub mniejszościowy w rozumieniu *Karty*.

Implementacja części III (art. 2 ust. 2)

41. Celem części III jest przełożenie zasad ogólnych, zawartych w części II, na konkretne przepisy. Jest ona wiążąca dla tych państw stron *Karty*, które zobowiążą się, aby stosować wybrane przez siebie postanowienia części III do warunków zapisanych w części II *Karty*. Aby można było dostosować *Kartę* do różnych sytuacji językowych, występujących w poszczególnych państwach europejskich, autorzy *Karty* wprowadzili dwustopniową regulację: po pierwsze – państwa mają swobodę w określeniu języków, co do których będą stosować postanowienia części III *Karty*; po drugie – dla każdego języka państwa wybierają określone zapisy części III *Karty*, deklarując ich stosowanie.
42. Państwo podpisujące *Kartę* ma możliwość, zgodnie z literą *Karty*, stwierdzić, że dany język regionalny lub mniejszościowy, istniejący na jego terytorium, nie będzie objęty korzyściami płynącymi z postanowień części III *Karty*. Jest jednak oczywiste, że powody, dla których dane państwo wyłącza uznany język regionalny lub mniejszościowy z zakresu korzyści części III, muszą być zgodne z duchem, celami i zasadami *Karty*.
43. W momencie, kiedy państwo wyrazi zgodę na stosowanie postanowień części III *Karty* do języka regionalnego lub mniejszościowego, używanego na jego terytorium, będzie jeszcze ciążyć na nim obowiązek ustalenia, które paragrafy części III mają być stosowane do tego konkretnego języka. Zgodnie z art. 2 ust. 2, strony zobowiązują się do zastosowania co najmniej 35 ustępów bądź punktów wybranych spośród postanowień części III. Rola państwa, polegająca na wyborze pomiędzy różnymi ustępami lub punktami, będzie sprowa-

dzać się do maksymalnego dopasowania *Karty* do określonego kontekstu każdego języka regionalnego lub mniejszościowego.

44. Warunki sprecyzowane w art. 2 ust. 2 zostały podane w celu zapewnienia rozsądnej dystrybucji rozwiązań *Karty*, by w ten sposób unieвозмоżliwić pominięcie któregokolwiek z zakresów ochrony języków regionalnych lub mniejszościowych (szkolnictwo, władze sądownicze, organy administracji i służby publicznej, media, działania i obiekty kulturalne, życie gospodarcze i społeczne).
45. Wyrażenie „ustępy lub punkty” dotyczy odrębnych postanowień *Karty*, które występują samodzielnie. Stąd jeśli jakieś państwo wybierze art. 9 ust. 3, to ustęp ten będzie się liczył jako jedna jednostka dla celów art. 2 ust. 2; ta sama zasada ma zastosowanie wtedy, gdy państwo akceptuje art. 8 ust. 1 pkt g. W przypadku, gdy dany ustęp lub punkt zawiera kilka możliwości, wybór jednej z możliwości będzie stanowić punkt odniesienia dla celów art. 2 ust. 2. Przykładowo, jeśli w art. 8 państwo wybierze wariant a (iii) w ust. 1, tekst ten będzie się liczył jako „punkt”. Sytuacja jest odmienna wtedy, gdy warianty niekoniecznie stanowią dla siebie alternatywy, lecz mogą być kumulowane. Zatem w art. 9, jeśli państwo wybierze w ust. 1 pkt a (iii) oraz a (iv), to ich teksty będą się liczyć jako dwa punkty w rozumieniu art. 2.
46. Celem tych wariantów jest zwiększenie elastyczności *Karty*, która pozwalałaby uwzględniać duże rozbieżności w faktycznej sytuacji języków regionalnych lub mniejszościowych. Jest jasne, że pewne postanowienia, które doskonale pasują do języka regionalnego, używanego przez dużą liczbę użytkowników, nie będą właściwe dla języka mniejszościowego, używanego tylko przez niewielką grupę osób. Rola państw nie będzie polegać na dokonywaniu arbitralnych wyborów pomiędzy tymi alternatywami, lecz na poszukiwaniu dla każdego języka regionalnego lub mniejszościowego sformułowań, które najlepiej określają charakterystykę i stan rozwoju takiego języka. Cel tych alternatywnych sformułowań jest jasno przedstawiony w samym tekście odpowiednich artykułów bądź ustępów części

III, które mają zastosowanie „zgodnie z sytuacją każdego języka”. Najogólniej mówiąc, wobec braku innych istotnych czynników mogłoby to sugerować, że na przykład im większa liczba użytkowników języka regionalnego lub mniejszościowego i bardziej jednorodna struktura ludnościowa w regionie, tym „silniejszy” wariant, który powinien być przyjęty; słabsza alternatywa powinna być wybierana tylko wtedy, gdy silniejszy wariant nie może być stosowany z powodu sytuacji przedmiotowego języka.

47. W związku z powyższym, w gestii państw pozostanie wybór warunków części III *Karty*, które stworzą spójne ramy dopasowane do konkretnej sytuacji każdego języka. Państwa mogą również, jeśli preferują takie rozwiązanie, przyjąć ogólne ramy dla wszystkich języków bądź grup języków.

Art. 3 – Ustalenia praktyczne

48. Art. 3 opisuje procedurę wprowadzenia w życie zasad przedstawionych jedynie w zarysie w art. 2: każde państwo, będące sygnatariuszem *Karty*, określi w swoim dokumencie ratyfikacyjnym, akceptującym, zatwierdzającym lub przystąpienia, w pierwszej kolejności te języki regionalne lub mniejszościowe, do których ma zastosowanie część III, a następnie ustępy części III, wybrane do stosowania do każdego języka, mając świadomość, że wybrane ustępy nie muszą być takie same dla każdego języka.
49. Art. 2 *Karty* nie zawiera obowiązku akceptacji jednocześnie części II i III, ponieważ państwo mogłoby się ograniczyć do ratyfikowania konwencji bez dokonania wyboru jakiegokolwiek języka, do którego byłyby stosowane postanowienia części III. W takim przypadku zastosowanie mogłaby mieć jedynie część II. Na ogół, zgodnie z duchem *Karty*, państwa spełniają wymagania wykorzystania możliwości stworzonych przez część III, które stanowią istotę ochrony przewidzianej przez *Kartę*.

50. Jest również jasne, że w dowolnym momencie dane państwo może przyjąć na siebie nowe zobowiązania, obejmując korzyściami płynącymi z postanowień części III *Karty* dodatkowy język regionalny lub mniejszościowy. Państwo może również przyjąć paragrafy *Karty*, które nie były wcześniej zaakceptowane.
51. Treść art. 3 uwzględnia taką sytuację istniejącą w pewnych państwach członkowskich, w której język narodowy, który ma status języka oficjalnego na całym lub na części terytorium, może pod innymi względami być w porównywalnej sytuacji do języków regionalnych lub mniejszościowych, zgodnie z definicją zawartą w art. 1 pkt a, ponieważ jest używany przez grupę liczebnie mniejszą niż ludność używająca innego oficjalnego języka (lub języków). Jeśli dane państwo chce, aby taki oficjalny język, używany na mniejszą skalę, odniósł korzyści z tytułu ochrony i promocji przewidzianych w *Karcie*, ma możliwość wskazania, że podlega on postanowieniom *Karty*. Takie rozszerzenie wykorzystania zapisów *Karty* na język oficjalny dotyczy wszystkich artykułów *Karty*, łącznie z art. 4 ust. 2.

Art. 4 – Istniejące systemy ochrony

52. Niniejszy artykuł dotyczy łącznego stosowania postanowień *Karty* i przepisów krajowych bądź porozumień międzynarodowych, ustalających status prawny mniejszości językowych.
53. W przypadku, gdy pewne języki lub posługujące się nimi mniejszości posiadają już status zdefiniowany w prawie wewnętrznym lub zgodny z porozumieniami międzynarodowymi, celem *Karty* nie jest zmniejszenie liczby tych uprawnień i gwarancji. Ochrona przewidziana przez *Kartę* ma natomiast charakter dodatkowy w stosunku do uprawnień i gwarancji już przyznanych z mocy innych instrumentów prawnych. W celu zastosowania wszystkich zobowiązań, w przypadku istnienia konkurencyjnych przepisów regulujących te same kwestie, winny być stosowane najkorzystniejsze rozwiązania. Zatem istnienie bardziej restrykcyjnych przepisów w prawie krajo-

wym bądź w ramach porozumień międzynarodowych nie może stanowić przeszkody w stosowaniu postanowień *Karty*.

54. Art. 4 ust. 1 dotyczy konkretnego przypadku praw zagwarantowanych przez *Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*. Ma on na celu wyeliminowanie takiej sytuacji, w której jakiegokolwiek postanowienie *Karty* mogłoby być tak interpretowane, aby zmniejszyć zakres ochrony praw człowieka.

Art. 5 – Istniejące zobowiązania

55. Jak już wskazano w preambule, ochrona i promocja języków regionalnych lub mniejszościowych, która jest celem *Karty*, musi się odbywać w ramach poszanowania suwerenności narodowej i integralności terytorialnej. Artykuł ten wyjaśnia, że istniejące zobowiązania nałożone na strony pozostają niezmiennie. Fakt, że państwo w wyniku ratyfikacji *Karty* wzięło na siebie zobowiązania dotyczące języków regionalnych lub mniejszościowych, nie może być wykorzystany przez inne państwo, interesujące się tym językiem, lub jego użytkowników, jako pretekst do podjęcia jakichkolwiek działań szkodliwych dla suwerenności i integralności terytorialnej takiego państwa.

Art. 6 – Informowanie

56. Zobowiązanie do dostarczania informacji, zapisane w tym artykule, wynika z faktu, że *Karta* nigdy nie będzie w pełni skuteczna, jeśli władze i zainteresowane organizacje oraz osoby nie będą świadome zobowiązań wynikających z tego dokumentu.

Część II – Cele i zasady

Art. 7- Cele i zasady

Lista celów i zasad zawartych w *Karcie* (art. 7 ust. 1)

57. Postanowienia te dotyczą istotnych celów i zasad, nie precyzując warunków implementacji. Uważa się, że cele i zasady stanowią niezbędne ramy ochrony języków regionalnych lub mniejszościowych. Zostały one umieszczone w sześciu głównych działach.

Uznanie języków regionalnych lub mniejszościowych
(art. 7 ust. 1 pkt a)

58. Jest kwestią podstawową uznanie istnienia języków regionalnych lub mniejszościowych oraz legalności ich użycia. Tego typu uznania nie wolno mylić z uznaniem języka jako języka oficjalnego. Uznanie istnienia języka jest warunkiem wstępnym uwzględnienia jego szczególnych cech i potrzeb oraz podejmowania odpowiednich działań.

Poszanowanie obszaru geograficznego każdego języka regionalnego lub mniejszościowego (art. 7 ust. 1 pkt b)

59. Mimo że *Karta* uważa za pożądane zapewnienie spójności pomiędzy terytorium, na którym używa się języka regionalnego lub mniejszościowego, a właściwym organem administracji terytorialnej, cel ten nie zawsze może być osiągnięty, ponieważ ustalenie organów administracji terytorialnej może, zgodnie z prawem, zależeć od innych uwarunkowań, a nie tylko od użycia języka. Wobec powyższego *Karta* nie stawia wymogu, aby terytorium, na którym używany jest język regionalny lub mniejszościowy, pokrywało się z terenem działania jednostki administracji.
60. Z drugiej strony *Karta* potępia praktyki polegające na wymyślaniu podziałów terytorialnych, które w efekcie powodują, że używanie bądź przetrwanie języka jest trudniejsze, czy też praktyk, które prowadzą do rozbicia społeczności językowych między kilka jednostek administracyjnych lub terytorialnych. Jeśli nie można dostosować jednostek administracyjnych do istniejącego języka regionalnego lub mniejszościowego, jednostki te muszą przynajmniej pozostać

neutralne i nie mieć negatywnego wpływu na język. W szczególności władze lokalne bądź regionalne muszą stać na stanowisku wypełniania obowiązków w stosunku do tych języków.

Potrzeba podjęcia pozytywnych działań na rzecz języków regionalnych lub mniejszościowych (art. 7 ust. 1 pkt c i d)

61. Obecnie wiadomo, że z powodu słabości licznych języków regionalnych lub mniejszościowych, sam zakaz dyskryminacji jest niewystarczający, aby zapewnić ich przetrwanie. Języki potrzebują pozytywnego wsparcia. Pomysł ten znalazł wyraz w ust. 1 pkt c. Zgodnie z jego postanowieniami, państwa mają swobodę w określeniu działań jakie podejmą, by promować i chronić języki regionalne lub mniejszościowe. Jednocześnie w *Karcie* podkreśla się, że podejmowane działania muszą być zdecydowane.
62. Ponadto, jak stanowi ust. 1 pkt d, działalność promocyjna na rzecz języków musi zawierać działania na rzecz możliwości swobodnego posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi zarówno w mowie, jak i w piśmie, nie tylko w życiu prywatnym i relacjach indywidualnych, ale także w życiu społeczności, tzn. w instytucjach działalności publicznej i życia gospodarczego. Miejsce, jakie język regionalny lub mniejszościowy może zajmować w kontekście publicznym, będzie oczywiście zależało od jego własnych, szczególnych cech i różnic między językami. *Karta* nie precyzuje dokładnych celów w tym zakresie, ale wzywa do podjęcia działań promocyjnych.

Gwarancja nauczania i nauki języków regionalnych lub mniejszościowych (art. 7 ust. 1 pkt f i h)

63. Podstawowym warunkiem zachowania i ochrony języków regionalnych lub mniejszościowych jest zapewnienie im miejsca w systemie oświaty. *Karta* w części II zawiera potwierdzenie tej zasady, pozostawiając w gestii państw zdefiniowanie działań wykonawczych. Jest

jednak konieczne, aby języki regionalne lub mniejszościowe były obecne „na wszystkich odpowiednich poziomach” systemu edukacyjnego. Postanowienia dotyczące uczenia języków regionalnych lub mniejszościowych będą oczywiście różne w zależności od poziomu nauczania. W szczególności będą musiały być stworzone przepisy umożliwiające nauczanie „języka” oraz „w języku” regionalnym lub mniejszościowym. Nauczanie języka regionalnego lub mniejszościowego mogłoby być pominięte jedynie na poziomach, które byłyby nieodpowiednie z punktu widzenia szczególnych cech danego języka.

64. Zapisy ust. 1 pkt f dotyczą ustanowienia lub zagwarantowania nauczania w języku oraz języka jako instrumentu przekazywania języka, natomiast ust. 1 pkt h wskazuje na potrzebę promowania studiów i badań nad językami regionalnymi lub mniejszościowymi na uniwersytetach lub w podobnych instytucjach; ponieważ tego typu działania mają podstawowe znaczenie dla rozwoju słownictwa, gramatyki i składni tych języków. Promocja takich studiów jest częścią ogólnych działań na rzecz promocji języków regionalnych lub mniejszościowych w celu pobudzenia ich rozwoju.

Udogodnienia pozwalające osobom nieposługującym się językami regionalnymi lub mniejszościowymi na ich studiowanie i poznanie (art. 7 ust. 1 pkt g)

65. Użytkownicy języków regionalnych lub mniejszościowych wiedzą, że dla swojej własnej satysfakcji muszą znać język oficjalny. Jednak zgodnie z naciskiem położonym w preambule *Karty* na wartość wielokulturowości i wielojęzyczności, jest pożądane, aby duch otwartości na wielość języków nie ograniczał się do użytkowników języków regionalnych. W celu ułatwienia komunikacji i zrozumienia między grupami językowymi wzywa się strony na terenach, gdzie istnieją języki regionalne lub mniejszościowe, do zapewnienia ułatwień nauki języka osobom, jeśli mają takie życzenie, dla których dany język nie jest językiem ojczystym.

66. Powszechnie wiadomo, że w niektórych krajach celem właściwych władz jest doprowadzenie do stanu, w którym język regionalny byłby w sposób naturalny stosowany w regionie. Podjęto środki w celu zapewnienia możliwości poznania takiego języka również przez osoby, dla których nie jest on językiem ojczystym. Polityka taka nie stoi w sprzeczności z zapisami *Karty*, ale jednocześnie nie stanowi celu ust. 1 pkt g. Ustęp ten ma za zadanie jedynie zapewnienie większego zakresu wymiany kulturowej między grupami językowymi.

Kontakty między grupami posługującymi się językiem regionalnym lub mniejszościowym (art. 7 ust. 1 pkt e, i)

67. Niezbędne jest, aby grupy posługujące się takim samym językiem regionalnym lub mniejszościowym miały możliwość wymiany kulturalnej i rozwoju kontaktów w celu wspólnego działania na rzecz utrzymania i wzbogacenia ich języka. Pod tym względem *Karta* dąży do zapobiegania rozdrobnieniu ludności, podziałom administracyjnym w państwie lub sytuacji, w której grupy są osiedlane w różnych państwach – co może przeszkadzać w kontaktach między grupami językowymi.
68. Świadomość wspólnej tożsamości użytkowników języka regionalnego lub mniejszościowego nie może mieć negatywnego wpływu na wykluczenie lub marginalizację innych grup społecznych. Promowanie kontaktów kulturowych użytkowników różnych języków regionalnych lub mniejszościowych służy zatem wzbogaceniu kultury i zwiększeniu zrozumienia między wszystkimi grupami w państwie.
69. Ust. 1 pkt i wskazuje na to, że kontakty między grupami językowymi muszą mieć warunki rozwoju poza granicami państwa, jeśli grupy używające tego samego lub podobnego języka regionalnego lub mniejszościowego są rozproszone na terytoriach kilku krajów. Z de-

finicji języki regionalne lub mniejszościowe są używane w danym państwie przez stosunkowo małą grupę ludzi, dlatego też w celu wzajemnego wzbogacenia kulturowego, użytkownicy mogą potrzebować dostępu do istniejących zasobów kultury, będących po drugiej stronie granicy, jak i kontaktów z innymi grupami mówiącymi tym samym bądź podobnym językiem. Jest to szczególnie ważne w przypadku, gdy język regionalny w jednym państwie odpowiada językowi dużej grupy kulturowej, czy nawet językowi narodowemu w innym państwie, a współpraca międzynarodowa może przynieść korzyści kulturowe społeczności regionalnej. Ważne jest, aby państwa uznały legalność tego typu kontaktów i nie postrzegały ich jako braku lojalności, której każde państwo oczekuje od swoich obywateli, albo jako zagrożenia dla integralności swojego terytorium. Grupa językowa będzie się czuć jeszcze bardziej zintegrowana z państwem, którego część stanowi, jeśli zostanie uznana za taką grupę i jeśli nie będzie napotykać na przeszkody w kontaktach kulturowych z sąsiednimi społecznościami.

70. Państwu zostawiono swobodę w wypracowaniu najbardziej odpowiednich rozwiązań, pozwalających na realizację wymiany międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem krajowych i międzynarodowych ograniczeń, z którymi niektóre państwa mogą mieć do czynienia. Bardziej szczegółowe zobowiązania przedstawiono w części III w art. 14.

Eliminacja dyskryminacji (art. 7 ust. 2)

71. Zakaz dyskryminacji w odniesieniu do języków regionalnych lub mniejszościowych stanowi minimalną gwarancję dla ich użytkowników. Z tego powodu strony zobowiązują się do wyeliminowania działań zniechęcających lub zagrażających utrzymaniu lub rozwojowi języka regionalnego lub mniejszościowego.
72. Celem tego ustępu nie jest jednak ustanowienie zupełnej równości praw pomiędzy językami. Jak wynika z jego treści, a zwłaszcza

z wprowadzonego terminu „nieuzasadnione”, w procesie realizacji polityki dotyczącej języków regionalnych lub mniejszościowych mogą istnieć pewne rozróżnienia pomiędzy językami, co jest zgodne z duchem *Karty*. W szczególności reguły ustanowione przez każdy kraj na korzyść języka narodowego lub oficjalnego nie dyskryminują języków regionalnych, bo te reguły nie są ustanawiane dla korzyści języków narodowych lub oficjalnych. Takie działania nie mogą jednak tworzyć barier w rozwoju i utrzymywaniu języków regionalnych lub mniejszościowych.

73. Jednocześnie, ze względu na istnienie różnic w sytuacji między językami oficjalnymi a językami regionalnymi lub mniejszościowymi, a także dlatego, że użytkownicy tych ostatnich są częstokroć w gorszej sytuacji, *Karta* akceptuje ewentualną konieczność podjęcia pozytywnych działań w celu ochrony i promocji języków regionalnych lub mniejszościowych. Środki te nie będą uznane za dyskryminujące pod warunkiem, że będą miały na celu jedynie promocję równości między językami.

Promocja wzajemnego poszanowania i zrozumienia
między grupami językowymi (art. 7 ust. 3)

74. Poszanowanie języków regionalnych lub mniejszościowych oraz rozwijanie ducha tolerancji dla tych języków to część ogólnych dążeń do lepszego zrozumienia pluralizmu językowego w danym państwie. Rozwój ducha tolerancji i otwartości poprzez system edukacji oraz media jest ważnym czynnikiem w praktycznych działaniach na rzecz ochrony języków regionalnych lub mniejszościowych. Zachęcanie mediów do realizacji tych celów nie jest traktowane jako używanie nielegalnych wpływów państwa. Większość państw europejskich nie waha się nałożyć na środki masowego przekazu zobowiązań do poszanowania praw człowieka, tolerancji wobec mniejszości i unikania sytuacji wzbudzających nienawiść. Podobnie w przypadku użytkowników języków regionalnych lub mniejszościowych zasada ta stanowi ważny czynnik, powodujący ich otwar-

tość na języki większości narodowych i ich kultury.

Stworzenie instytucji reprezentujących interesy języków regionalnych lub mniejszościowych (art. 7 ust. 4)

75. Według CAHLR ważne jest, aby w każdym państwie istniały mechanizmy, za pomocą których władze mogłyby uwzględniać potrzeby i życzenia wyrażane przez użytkowników języków regionalnych lub mniejszościowych. W efekcie zaleca się powołanie dla każdego języka regionalnego lub mniejszościowego instytucji odpowiedzialnej za reprezentowanie interesów użytkowników języka na szczeblu krajowym, podejmującej praktyczne działania na rzecz jego promocji oraz kontrolującej realizację postanowień Karty w odniesieniu do tego języka. Wyrażenie „jeśli to konieczne” oznacza m.in., że w przypadku, gdy już istnieją takie instytucje – w tej lub innej formie – celem nie jest skłanianie państw do tworzenia nowych instytucji, które by dublowały już istniejące.

Stosowanie zasad *Karty* do języków nieterytorialnych (art. 7 ust. 5)

76. Mimo że *Karta* dotyczy głównie języków, które historycznie są utożsamiane z danym regionem geograficznym, CAHLR nie chciała pomijać języków tradycyjnie używanych w danym państwie, lecz niezwiązanych ściśle z określonym terytorium.
77. Uznano jednak, że z powodu stosowania wielu zasad i celów z części II, opartych na określonym terytorium, oraz z powodu praktycznych trudności w ich stosowaniu i realizacji bez zdefiniowanego terytorium, zawierające je postanowienia nie mogą być stosowane do języków nieterytorialnych, bez dokonania odpowiedniego dostosowania. Ust. 5 postanawia odpowiednio, że wspomniane zasady i cele mają być stosowane tylko w zakresie dotyczącym tych języków.
78. Niektóre z postanowień zawartych w paragrafach od 1 do 4 mogą być stosowane bez jakichkolwiek trudności do języków nieteryto-

rialnych. Tak jest w przypadku: uznawania tych języków, działań na rzecz poszanowania, zrozumienia i tolerancji, zakazu dyskryminacji oraz działań zapewniających językom nieterytorialnym pozytywne wsparcie, możliwości nawiązania kontaktów przez grupy używające tych języków w ramach jednego państwa i za granicą, a także promowania studiów językowych i badań. Z drugiej strony, nie jest możliwe zastosowanie do języków nieterytorialnych postanowień dotyczących podziałów administracyjnych oraz zapewnienia ułatwień w zdobywaniu informacji o tych językach przez osoby niebędące ich użytkownikami, ponieważ takie środki mogą być dostępne tylko na określonym terenie. Postanowienia o nauczaniu i uczeniu się języków nieterytorialnych oraz promocji ich używania w życiu publicznym, z powodów praktycznych, prawdopodobnie będą mogły być wprowadzone w życie tylko po dokonaniu pewnych korekt.

Część III – Środki służące promowaniu używania języków regionalnych lub mniejszościowych w życiu publicznym zgodnie ze zobowiązaniami przyjętymi w art. 2 ust. 2

Art. 8 – Oświata

79. Postanowienia ust. 1 niniejszego artykułu odnoszą się jedynie do terytorium, na którym używany jest język regionalny lub mniejszościowy. Postanowienia te mają zastosowanie „zgodnie z sytuacją każdego z tych języków”. Jak wskazano w odniesieniu do art. 2 ust. 2, warunek ten ma szczególne znaczenie w przypadku wyboru odpowiedniego wariantu dla odpowiedniego języka w punktach od a do f.
80. Wyrażenie „bez uszczerbku dla nauczania języka (języków) oficjalnego w danym państwie” ma na celu uniknięcie wszelkich możliwych interpretacji postanowień art. 8 ust. 1 (a w szczególności pierwszej opcji w każdym punkcie od a do f) jako możliwości wykluczenia nauczania języka lub języków używanych przez większość. Tego typu tendencja do tworzenia gett językowych byłaby

- sprzeczna z zasadami wielokulturowości i wielojęzyczności, podkreślonych w preambule, oraz szkodliwa dla interesów zainteresowanych grup. W warunkach państw, w których *Karta* ma zastosowanie do mniej powszechnie używanych języków oficjalnych, wyrażenie to powinno być interpretowane w ten sposób, że postanowienia ust. 1 nie stanowią żadnego uszczerbku dla nauczania innych języków oficjalnych.
81. Art. 8 dotyczy kilku poziomów nauczania: przedszkolnego, podstawowego, średniego, technicznego i zawodowego, wyższego i nauczania dorosłych. Dla każdego z tych poziomów nauczania przedstawiono różne warianty, w zależności od sytuacji każdego języka regionalnego lub mniejszościowego.
 82. Niektóre z punktów zawierają wyrażenie „w liczbie uznanej za wystarczającą”. Wyrażenie to oznacza, że od władz publicznych nie można wymagać podjęcia określonych działań, gdy sytuacja grupy językowej utrudnia pozyskanie minimalnej liczby uczniów, koniecznej do stworzenia klasy. Z drugiej strony, uwzględniając szczególne uwarunkowania języków regionalnych lub mniejszościowych, zasugerowano, aby normalny minimalny limit niezbędny do utworzenia klasy, był stosowany elastycznie i aby mniejsza liczba uczniów mogła być „uznana za wystarczającą”.
 83. Sformułowanie zawarte w opcji (iv) pkt c i d uwzględnia fakt, że sytuacja w poszczególnych krajach jest różna zarówno pod względem wieku większości uczniów, jak też wieku, w którym tego typu edukacja może być zakończona. W zależności od tych uwarunkowań, życzenia, które mają być uwzględniane, mogą być życzeniami samych uczniów lub ich rodzin.
 84. Uwzględnia się fakt, że nie wszystkie systemy edukacyjne wprowadzają rozróżnienie pomiędzy szkolnictwem średnim a zawodowym, gdyż szkolnictwo zawodowe jest w niektórych systemach traktowane jako szczególny rodzaj szkolnictwa średniego. Niemniej jednak,

zgodnie z pkt c i d, powyższe rozróżnienie uwzględnia różnice w systemach szkolnictwa zawodowego. W szczególności w przypadku państw, w których szkolnictwo zawodowe jest w dużej mierze realizowane przy pomocy praktyk zawodowych, w związku z czym ciężko jest stosować działania wspierające języki regionalne lub mniejszościowe. Strony mają przynajmniej możliwość przyjęcia bardziej surowych wymagań w dziedzinie ogólnego szkolnictwa szczebla średniego.

85. Postanowienia dotyczące szkolnictwa wyższego oraz kształcenia dorosłych są porównywalne z postanowieniami dotyczącymi pozostałych poziomów nauczania, z tym że oferują wybór pomiędzy nauczaniem prowadzonym w języku regionalnym lub mniejszościowym oraz nauczaniem tego języka jako przedmiotu. Poza tym, tak jak w przypadku nauczania przedszkolnego, oferowane są inne rozwiązania dla tych przypadków, w których władze publiczne nie mają bezpośrednich kompetencji w zakresie tego typu edukacji. W pewnych państwach liczba użytkowników języka regionalnego lub mniejszościowego może być uznana za niewystarczającą, aby prowadzić nauczanie języka lub w języku na poziomie szkolnictwa wyższego. W związku z tym podano przykład państw, które na mocy porozumienia szczegółowego bądź ogólnego o uznawaniu dyplomów, uznają stopień uniwersytecki uzyskany przez użytkownika języka regionalnego lub mniejszościowego na uczelni w innym państwie, w którym ten język jest używany.
86. Treść ust. 1 pkt g jest podyktowana obawą, aby nie pozbawiać nauczania języków regionalnych lub mniejszościowych ich kontekstu kulturowego. Języki te są często związane z odrębną historią i specyficznymi tradycjami. Historia i kultura regionalna lub mniejszościowa tworzą element europejskiego dziedzictwa kulturowego. Pożądane jest, aby dostęp do tego dziedzictwa miały również osoby niemówiące w tych językach.
87. W przypadku, gdy państwo zobowiązuje się do zagwarantowania

nauczania języka regionalnego lub mniejszościowego, musi dopilnować, aby znalazły się niezbędne środki finansowe, kadrowe, a także pomoce naukowe. Ta oczywista konsekwencja tego zobowiązania nie wymaga określenia w *Karcie*. Ale wówczas, gdy mowa jest o kadrze nauczycielskiej, pojawia się pytanie dotyczące kompetencji, a co się z tym wiąże – zapewnienia odpowiednich szkoleń. Jest to zagadnienie o podstawowym znaczeniu, dlatego też poświęcono mu oddzielny zapis w ust. 1 pkt h.

88. Biorąc pod uwagę podstawowe znaczenie nauczania, a w szczególności systemu oświaty, dla zachowania języków regionalnych lub mniejszościowych, CAHLR uznała za konieczne stworzenie określonej instytucji bądź określonych instytucji, które by kontrolowały działania w tej dziedzinie. Charakterystyka tego typu instytucji nadzorczej nie jest podana w ust. 1 pkt i. Mógłby to być organ oświatowy bądź niezależna instytucja. Funkcję tę można by również powierzyć instytucji, o której była mowa w art. 7 ust. 4 *Karty*. Każdorazowo *Karta* nakłada obowiązek, aby wyniki kontroli były podawane do wiadomości publicznej.
89. *Karta* ogranicza ochronę języków regionalnych lub mniejszościowych do obszaru geograficznego, na którym języki te są tradycyjnie używane. Natomiast art. 8 ust. 2 stanowi wyjątek od tej reguły. Odstępstwo od tej zasady jest uzasadnione tym, że wobec dużej mobilności ludności zasada terytorialności może w praktyce nie wystarczać do celów zapewnienia skutecznej ochrony języka regionalnego lub mniejszościowego. W szczególności, kiedy znaczna liczba użytkowników tych języków wyemigrowała do dużych miast. Biorąc jednak pod uwagę trudności związane z objęciem oświatą użytkowników języków regionalnych lub mniejszościowych, przebywających poza swoim tradycyjnym terenem, art. 8 ust. 2 został skonstruowany elastycznie pod względem występujących zobowiązań i ma zastosowanie tylko w tych przypadkach, gdy tego typu działania uzasadnia liczba użytkowników przedmiotowych języków.

Art. 9 – Władze sądownicze

90. Ust. 1 niniejszego artykułu dotyczy tych okręgów sądowych, w których liczba mieszkańców używających języków regionalnych lub mniejszościowych uzasadnia zaproponowane działania. To postanowienie odpowiada częściowo ogólnej zasadzie występującej w większości postanowień *Karty*, dotyczącej ochrony języków regionalnych lub mniejszościowych na terenie, gdzie są tradycyjnie używane. W przypadku sądów wyższych, zlokalizowanych poza terenem używania języka regionalnego lub mniejszościowego, w gestii danego państwa leży uwzględnienie specjalnego charakteru systemu sądowniczego wraz z jego hierarchią instancji.
91. Wydzwięk zdania wprowadzającego art. 9 ust. 1 odzwierciedla również zainteresowanie CAHLR ochroną fundamentalnych zasad postępowania sądowego, takich jak równość stron i unikanie nieuzasadnionej zwłoki w postępowaniu przed sądem oraz sprzeciw wobec możliwych nadużyć zapisów art. 9, poprzez uciekanie się do języków regionalnych lub mniejszościowych. To słuszne zainteresowanie nie uzasadnia jednak żadnych ogólnych ograniczeń strony, a w konkretnych sprawach sędziowie muszą ustalić, czy nie nastąpiło nadużycie możliwości wymienionych w art. 9.
92. Wprowadzono rozróżnienie pomiędzy postępowaniem karnym, cywilnym i administracyjnym, a przedstawione warianty dostosowano do określonego charakteru każdego z tych postępowań. Zgodnie z łącznikami „i(lub)”, niektóre z opcji mogą być przyjmowane łącznie.
93. Postanowienia art. 9 ust. 1 dotyczą postępowań toczących się przed sądami. W zależności od szczegółowych przepisów dotyczących organizacji wymiaru sprawiedliwości, istniejących w poszczególnych państwach, zwrot „sądy” – tam gdzie jest to właściwe – powinien być rozumiany jako termin obejmujący inne ciała pełniące funkcję sądowniczą. Jest to szczególnie istotne w przypadku pkt c.

94. W pierwszym wariancie, w art. 9 ust. 1 pkt a, b i c użyto wyrażenia „prowadzić postępowanie w językach regionalnych lub mniejszościowych”. Wyrażenie to oznacza, że w sali sądowej oraz w tych postępowaniach, w których bierze udział strona mówiąca w tym języku, używany jest odpowiedni język regionalny lub mniejszościowy. Jednak w gestii każdego państwa pozostaje precyzyjne określenie, na podstawie cech danego systemu sędziowskiego, wyrażenia „prowadzić postępowanie”.
95. Należy zauważyć, że ust. 1 pkt a (ii), w którym sygnatariusze *Karty* zobowiązują się do zagwarantowania stronie oskarżonej prawa do używania własnego języka regionalnego lub mniejszościowego, wykracza poza zakres prawa oskarżonego, jakie zostało zapisane w art. 6 ust. 3 pkt e *Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, w którym mowa jest o prawie do bezpłatnej pomocy tłumacza, jeśli oskarżony nie rozumie bądź nie mówi językiem używanym w sądzie. Punkt ten, podobnie jak punkty b (ii) oraz c (ii), opiera się na przesłance, że nawet wówczas, gdy użytkownicy języka regionalnego lub mniejszościowego są w stanie posługiwać się językiem oficjalnym w sytuacji składania zeznań w sądzie, mogą czuć potrzebę formułowania myśli w języku, który jest im emocjonalnie bliższy lub który lepiej znają. Dlatego też byłoby sprzeczne z celem *Karty*, gdyby jej stosowanie ograniczało się do sytuacji przymusowych, wynikających z praktyki. Z drugiej strony, biorąc pod uwagę, że to postanowienie wykracza poza ściśle określony aspekt praw człowieka, dając w efekcie oskarżonemu prawo wolnego wyboru i wymagając zapewnienia usług tłumaczeniowych w zależności od jego decyzji, stwierdzono, iż jest uzasadnione, aby pozwolić państwom na pewną dozę uznaniowości, w przypadku przyjęcia tego postanowienia w pełni bądź też w przypadku ograniczenia jego zastosowania tylko do pewnych okręgów sądowych.
96. Celem ust. 1 pkt d jest zapewnienie, aby tłumaczenie lub przekład, które mogą być konieczne zgodnie z art. 9 ust. 1 pkt b i c, były bezpłatne. Państwa, które nie wybiorą tego ustępu, będą

musiały rozwiązać tę kwestię we własnym zakresie: albo zgodnie z istniejącymi przepisami prawnymi, albo na drodze przyjęcia nowych, szczegółowych przepisów, które uwzględniałyby potrzebę promocji języków regionalnych lub mniejszościowych. W efekcie koszty mogłyby być ponoszone w całości lub w części przez osobę, która składa wniosek w odniesieniu do danej czynności, bądź dzielone między stronami itd.

97. Ust. 2 dotyczy ważności dokumentów prawnych, sporządzonych w języku regionalnym lub mniejszościowym. Zakres tego ustępu jest faktycznie ograniczony pod tym względem, iż nie wymienia wszystkich warunków ważności dokumentu prawnego, ale ogranicza się jedynie do stwierdzenia, że fakt sporządzenia dokumentu w języku regionalnym lub mniejszościowym nie może stanowić podstawy zaprzeczenia jego ważności. Co więcej, ustęp ten nie zabrania państwu wprowadzenia w takim przypadku dodatkowych formalności, na przykład wymogu dołączenia określonego poświadczenia w języku oficjalnym. Ust. 2 pkt b oznacza, że treść dokumentu, na który powołuje się strona używająca języka regionalnego lub mniejszościowego, jest udostępniana bezpośrednio lub pośrednio (poprzez ogłoszenie bądź za pośrednictwem państwowej służby informacyjnej itd.), drugiej stronie bądź zainteresowanym stronom trzecim, które nie znają języka regionalnego lub mniejszościowego, w zrozumiałej dla nich formie.
98. Art. 9 ust. 2 winien być stosowany bez uszczerbku dla umów i konwencji w sprawie wzajemnej pomocy w sprawach prawnych, w których jasno jest poruszona kwestia języków, które mają być używane.
99. Ust. 3 dotyczy tłumaczenia tekstów prawnych na języki regionalne lub mniejszościowe. Wyrażenie „chyba że są one udostępnione w inny sposób” dotyczy przypadków, gdy tekst już istnieje w języku regionalnym lub mniejszościowym, ponieważ został już przetłumaczony na podobny lub identyczny język, który jest oficjalnym językiem innego państwa.

Art. 10 – Organy administracji i służby publiczne

100. Celem tego artykułu jest umożliwienie użytkownikom języków regionalnych lub mniejszościowych korzystania z ich praw jako obywateli oraz realizacji obowiązków obywatelskich w warunkach uwzględniających ich sposób wyrażania się.
101. Głównym celem tych postanowień jest udoskonalenie procesu porozumiewania się między władzami publicznymi a użytkownikami języków regionalnych lub mniejszościowych. Niewątpliwie nastąpiła ewolucja sytuacji społeczno-kulturowej w takim stopniu, że zdecydowana większość użytkowników tych języków jest obecnie dwujęzyczna i jest w stanie używać języka oficjalnego w porozumiewaniu się z władzami publicznymi. Jednakże zezwolenie na używanie języków regionalnych lub mniejszościowych w kontaktach z władzami publicznymi ma podstawowe znaczenie dla statusu tych języków, ich rozwoju, a także z indywidualnego punktu widzenia. Niewątpliwie, jeśli używanie danego języka miało być całkowicie zakazane w kontaktach z władzami, to byłoby to równoznaczne z jego negacją, ponieważ język jest środkiem komunikacji publicznej i nie może być zredukowany jedynie do sfery kontaktów prywatnych. Co więcej, jeśli użytkownicy nie mogą używać danego języka w życiu politycznym, prawnym lub administracyjnym, to język ten będzie stopniowo tracił bogactwo terminologiczne w tych dziedzinach i stanie się językiem „upośledzonym”, niezdolnym do wyrażania wszystkich aspektów życia społeczności.
102. Art. 10 rozróżnia wśród działań podejmowanych przez władze publiczne trzy kategorie:
- działania władz administracyjnych państwa, tj. tradycyjne czynności władz publicznych, w szczególności w formie realizowania publicznych prerogatyw i kompetencji określonych przepisami prawa (ust. 1);
 - działania władz lokalnych i regionalnych, czyli działania podjęte przez władze niższego szczebla niż państwowe, z kompetencjami samorządu (ust. 2);

działania organów świadczących usługi publiczne w ramach prawa państwowego lub prawa prywatnego, które podlegają kontroli publicznej: usługi pocztowe, szpitalnictwo, energia elektryczna, transport itd. (ust. 3).

103. W każdej z dziedzin, przy dokonaniu odpowiednich modyfikacji uwzględniających szczególny charakter władz bądź organów, bierze się pod uwagę różnorodność występujących sytuacji językowych. W niektórych przypadkach cechy języka regionalnego lub mniejszościowego pozwalają na uznanie go za język „quasi-oficjalny”, co powoduje, że na swoim terenie, staje się językiem roboczym lub normalnym narzędziem porozumiewania się władz publicznych. (Przechodzenie na język oficjalny lub na język, którego używa największa liczba użytkowników, jest normą w kontaktach z osobami nieznanymi języka regionalnego lub mniejszościowego). Ewentualnie język taki może być używany przez władze w kontaktach z osobami, które się do nich zwracają w tym języku. Jednak w przypadku, gdy obiektywna sytuacja języka regionalnego lub mniejszościowego powoduje, że takie rozwiązania są niepraktyczne, zapewnia się przedsięwzięcia chroniące sytuację użytkowników danego języka: wnioski ustne, pisemne lub dokumenty mogą być, zgodnie z prawem, składane w języku regionalnym lub mniejszościowym, lecz bez zobowiązania do udzielenia odpowiedzi w tym języku.
104. Zobowiązania stron w ust. 1 i 3 są kwalifikowane przy pomocy wyrażenia „w takiej mierze, w jakiej jest to racjonalnie możliwe”. Celem tego zobowiązania nie jest zastąpienie przywileju przyznanego stronom z mocy art. 2 ust. 2 i art. 3 ust. 1, polegającego na możliwości pominięcia postanowień części III *Karty* i nieuwzględniania ich w zobowiązaniach dotyczących poszczególnych języków. Wyrażenie to wskazuje na konieczność uwzględnienia faktu, że niektóre z przedstawionych działań pociągają za sobą znaczne skutki finansowe, kadrowe i szkoleniowe. Skuteczne wywiązanie się z przyjętego postanowienia w odniesieniu do danego języka wiąże się niero-

zerwalnie ze zobowiązaniem do zapewnienia środków oraz podjęcia określonych działań administracyjnych. Uznano jednak, że mogą istnieć pewne okoliczności, w których pełne i nieograniczone stosowanie tego postanowienia nie jest, lub jeszcze nie jest realne. Wyrażenie „w takiej mierze, w jakiej jest to racjonalnie możliwe” pozwala stronom przy wprowadzaniu w życie odpowiednich postanowień ustalić w każdym przypadku, czy takie możliwości istnieją.

105. Warunki ust. 2, a w szczególności zobowiązanie stron do „dopuszczania i(lub) zachęcania”, mają uwzględniać zasadę autonomii lokalnej i regionalnej. Nie oznaczają one, że przykładą się mniejszą wagę do stosowania zawartych w tym ustępie postanowień dotyczących władz publicznych, będących najbliżej obywatela. Mówiąc bardziej ogólnie, CAHLR była świadoma, że stosowanie pewnych postanowień *Karty* należy do kompetencji władz lokalnych lub regionalnych i może oznaczać dla nich znaczne koszty. Strony *Karty* powinny zapewnić, aby wprowadzanie w życie postanowień *Karty* było zgodne z zasadą autonomii lokalnej, tak jak zdefiniowano ją w *Europejskiej Karcie Samorządu Terytorialnego*, a w szczególności w art. 9 ust. 1, który stanowi: „Społeczności lokalne mają prawo, w ramach narodowej polityki gospodarczej, do posiadania własnych wystarczających zasobów finansowych, którymi mogą swobodnie dysponować w ramach wykonywania swych uprawnień”.
106. Ust. 2 pkt a mówi o używaniu języków regionalnych lub mniejszościowych „w strukturze” władz regionalnych lub lokalnych. Sformułowanie to ma wskazywać, że język regionalny lub mniejszościowy może być używany jako język roboczy przez dane władze; nie oznacza ono jednak, że język regionalny lub mniejszościowy może być używany w kontaktach z administracją centralną.

Art. 11 – Media

107. Zapewnienie czasu i miejsca antenowego dla języków regionalnych lub mniejszościowych ma podstawowe znaczenie dla ich ochrony.

W dzisiejszych czasach żaden język nie utrzyma swoich wpływów, jeśli nie będzie mieć dostępu do nowych środków masowego przekazu. Rozwój tych środków na całym świecie oraz postęp technologiczny prowadzą do osłabienia roli kulturotwórczej języków o mniejszej liczbie użytkowników. Czynnikiem decydującym w przypadku głównych środków masowego przekazu, a szczególnie w przypadku telewizji, jest zazwyczaj liczba odbiorców. Niestety, języki regionalne lub mniejszościowe stanowią mały rynek kulturowy. Pomimo nowych możliwości, które otwierają się przed tymi językami dzięki postępowi w dziedzinie emisji radiowej i telewizyjnej, zapewnienie im dostępu do środków masowego przekazu nadal wymaga publicznego wsparcia. Środki masowego przekazu stanowią jednak dziedzinę, gdzie zakres interwencji publicznej jest ograniczony, a działanie przy pomocy regulacji prawnych niezbyt skuteczne. Władze publiczne działają na tym polu głównie poprzez inicjowanie przedsięwzięć i udzielanie pomocy w ich realizacji. W celu zapewnienia odpowiednich inicjatyw i udzielenia językom regionalnym lub mniejszościowym odpowiedniej pomocy, *Karta* zwraca się do państw o podejmowanie zobowiązań na różnych szczeblach.

108. Działania przewidziane tym artykułem mają przynieść korzyści użytkownikom języków regionalnych lub mniejszościowych na terenach, na których języki te są używane. Jednakże treść ust. 1, dotycząca tej kwestii, która różni się od sformułowań zawartych w innych artykułach, uwzględnia szczególny charakter środków audio-wizualnych. Dlatego też, jeśli są podejmowane działania na danym terenie, skutki tych działań mogą mieć znacznie szerszy zasięg terytorialny. Z drugiej strony, działania podejmowane na danym terenie przyniosą korzyści przede wszystkim osobom tam mieszkającym.
109. Uznano, iż zakres kontroli środków masowego przekazu przez władze publiczne różni się w poszczególnych państwach. Z tego też powodu w ust. 1 i 3 zakres zobowiązań władz jest określony przez

zakres kompetencji, uprawnień i roli pełnionej na tym polu. Ponadto zostało podkreślone, że w każdym kraju rola państwa, polegająca na tworzeniu ram i warunków prawnych, umożliwiających realizację celów tego artykułu, jest ograniczona zasadą niezależności środków masowego przekazu.

110. Art. 11 ust. 1 rozróżnia proponowane działania na rzecz języków regionalnych lub mniejszościowych w dziedzinie radia i telewizji, w zależności od tego, czy media te pełnią misję w służbie publicznej. Taka misja, która może być pełniona przez nadawcę publicznego bądź prywatnego, polega na emisji szerokiej gamy programów, z uwzględnieniem mniejszościowych gustów i interesów. W tym kontekście w państwie może zostać wprowadzony przepis (przykładowo w ustawodawstwie lub w wewnętrznych przepisach nadawców) dotyczący emisji programów w językach regionalnych lub mniejszościowych. Punkt a dotyczy takiej sytuacji. Z drugiej strony, w państwach, w których emisja programów radiowych i telewizyjnych jest postrzegana jako funkcja wyłącznie sektora prywatnego, państwu nie pozostaje nic innego, jak „zachęcanie i(lub) ułatwianie” (ust. b i c). Jedynie ostatni przypadek ma zastosowanie do prasy (pkt e). Tam, gdzie to jest stosowne, zobowiązania państw winny obejmować przydzielanie częstotliwości dla stacji nadających w językach regionalnych lub mniejszościowych.
111. Bez względu na to, jak mała jest rola państwa w stosunku do środków masowego przekazu, zazwyczaj państwo zachowuje minimum władzy gwarantującej wolność przekazu lub ma możliwość podjęcia działań eliminujących ograniczenia tej wolności. Z tego powodu ust. 2 nie zawiera tych samych postanowień, co ust. 1, dotyczący rozszerzenia zakresu kompetencji władz publicznych. Zobowiązanie do zagwarantowania wolności odbioru dotyczy zarówno przeszkód stosowanych umyślnie, aby uniemożliwić odbiór programów nadawanych z państw sąsiedzkich, jak i przeszkód biernych, wynikających z braku jakichkolwiek działań właściwych władz, aby umożliwić odbiór tych programów.

112. Biorąc pod uwagę, że audycje nadawane z sąsiadującego państwa mogą nie podlegać takim wymogom prawnym jak audycje wyprodukowane na terytorium danego państwa, trzecie zdanie w ust. 2 wprowadza gwarancje dotyczące wolności słowa, sformułowane na podstawie art. 10 ust. 2 *Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*. Należy jednak zwrócić uwagę, że w przypadku telewizji, okoliczności i warunki uprawniające do ograniczenia wolności zagwarantowanych w art. 11 ust. 2 *Karty*, są określone w *Europejskiej konwencji o telewizji ponadgranicznej*. W szczególności dotyczy to zasady o nieograniczaniu na swoich terytoriach retransmisji programów, które są zgodne z warunkami *Europejskiej konwencji o telewizji ponadgranicznej*. Ponadto postanowienia tego ustępu nie mają wpływu na konieczność przestrzegania prawa autorskiego.
113. Art. 11 ust. 3 mówi o reprezentowaniu interesów użytkowników języków regionalnych lub mniejszościowych w organach odpowiedzialnych za zapewnienie pluralizmu w środkach masowego przekazu. Tego typu instytucje istnieją w większości państw europejskich. Słowa „lub uwzględniane” znalazły się w tym ustępie na wypadek wystąpienia ewentualnych trudności z określeniem, kto jest przedstawicielem użytkowników tych języków. Jednakże CAHLR ustaliła, że wystarczy, aby grupy językowe były reprezentowane na podobnych warunkach jakie dotyczą innych grup ludności. Przedmiotową reprezentację można by osiągnąć, na przykład, poprzez instytucje reprezentujące języki regionalne lub mniejszościowe, o których mowa w art. 7 ust. 4 *Karty*.

Art. 12 – Działalność kulturalna i obiekty kultury

114. W tej dziedzinie, tak jak w przypadku artykułu 11, państwa są proszone o podjęcie zobowiązań w ramach posiadanych przez władze publiczne kompetencji lub uprawnień, umożliwiających im podejmowanie skutecznych działań. Odkąd władze publiczne ma-

ją niekwestionowany wpływ na warunki używania obiektów kultury, *Karta* nakłada na nie obowiązek dopilnowania, aby języki regionalne lub mniejszościowe zajmowały właściwe miejsce w funkcjonowaniu takich obiektów.

115. W ust. 1 pkt a państwa są proszone o wspieranie inicjatyw kulturalnych, właściwych dla języków regionalnych lub mniejszościowych. Środki na ten cel zazwyczaj pochodzą z puli na promocję kultury. Określenie „różne formy dostępu do dzieł...” obejmuje – w zależności od rodzaju działań w dziedzinie kultury – publikacje, produkcje, prezentacje, rozpowszechnianie, transmisje itd.
116. Z powodu ograniczonej liczby użytkowników języków regionalnych lub mniejszościowych, języki te nie posiadają takiej samej roli kulturotwórczej jak języki używane przez większą liczbę osób. W celu promowania ich używania oraz umożliwienia ich użytkownikom dostępu do ogromnego dziedzictwa kulturowego, niezbędne jest odwołanie się do technik przekładu, dubbingu, postsynchronizacji i napisów dialogowych (ust. 1 pkt c). Unikanie tworzenia barier kulturowych oznacza jednak proces dwustronny. Dlatego też, aby języki regionalne lub mniejszościowe mogły przetrwać, a ich status mógł się umocnić, ważne dzieła tworzone w tych językach muszą być udostępniane szerokiej publiczności. Stanowi to cel ust. 1 pkt b.
117. W przypadku instytucji kultury, tj. podmiotów, których funkcją jest podejmowanie lub wspieranie różnorodnej działalności kulturalnej, państwa mają za zadanie sprawdzić, czy w programach tych instytucji wystarczająco ważne miejsce zajmuje wiedza na temat języków regionalnych lub mniejszościowych oraz związanej z nimi kultury (art. 12 ust. 1 pkt d – f). *Karta* nie może oczywiście ustalić, w jaki sposób języki regionalne lub mniejszościowe mają być wkomponowane w działalność instytucji kultury. W *Karcie* jest po prostu mowa o tym, że języki muszą być „uwzględnione w odpowiednim wymiarze”. Rola państw w tym zakresie sprowadza się głównie do pomocy i nadzoru. Za-

daniem państwa nie jest dalsza realizacja tych celów we własnym zakresie, lecz jedynie „zapewnienie” warunków ich realizacji.

118. *Karta* przewiduje również utworzenie dla każdego języka regionalnego lub mniejszościowego instytucji odpowiedzialnej za zbieranie, przechowywanie kopii i rozpowszechnianie dzieł w tym języku (art. 12 ust. 1 pkt g). Biorąc pod uwagę słabą kondycję wielu języków regionalnych lub mniejszościowych, niezbędne jest systematyczne organizowanie tego typu prac, przy czym o trybie organizacji tych prac decydują państwa. W celu wprowadzenia w życie postanowień pkt g, w przypadku niektórych państw może zająć konieczność zaadoptowania ich przepisów dotyczących depozytów prawnych i archiwów, tak aby wyznaczona instytucja mogła uczestniczyć w ochronie dzieł w językach regionalnych lub mniejszościowych.
119. Zakres stosowania art. 12 ust. 1 dotyczy terytorium, na którym używane są języki regionalne lub mniejszościowe, mimo że w praktyce wiele postanowień tego artykułu wykracza poza teren używania języka. Biorąc jednak pod uwagę charakter promocji kultury oraz potrzeby powstające poza obszarami, na których języki są tradycyjnie używane (szczególnie w przypadku migracji wewnętrznej), art. 12 ust. 2 wprowadza zapisy odpowiadające zapisom art. 8 ust. 2.
120. Wszystkie kraje dążą do promowania swojej kultury za granicą. W celu przekazania pełnego i wiernego obrazu tej kultury, jej promocja nie powinna pomijać języków i kultur regionalnych lub mniejszościowych. To zobowiązanie, ujęte w art. 12 ust. 3 stanowi jeden ze sposobów stosowania zasady uznawania języków regionalnych lub mniejszościowych, zawartej w art. 7 ust. 1 pkt a części II *Karty*:

Art. 13 – Życie gospodarcze i społeczne

121. W systemach gospodarczo-społecznych, charakteryzujących państwa Rady Europy, interwencja władz publicznych w gospodarkę

i sferę społeczną ogranicza się do ogłaszania ustaw i przepisów. W tej sytuacji podejmowane przez władze działania, zmierzające do zapewnienia, by języki regionalne lub mniejszościowe były odpowiednio uwzględniane w tych dwóch sferach, są ograniczone. Niemniej jednak, *Karta* zawiera pewną liczbę środków w tym zakresie. Z jednej strony dąży do eliminacji zakazów lub środków zniechęcających do używania języków regionalnych lub mniejszościowych w gospodarce i życiu społecznym, a z drugiej strony proponuje szereg pozytywnych działań.

122. Postanowienia art. 13 ust. 1 podają konkretne przykłady stosowania zasady niedyskryminacji. Intencją tego artykułu jest, by jego postanowienia były stosowane na całym terytorium państw sygnatariuszy *Karty*, a nie tylko na terenach, gdzie używane są języki regionalne lub mniejszościowe.
123. Art. 13 ust. 2 *Karty* wymienia różne konkretne działania, wspierające języki regionalne lub mniejszościowe w tym sektorze. Z powodów praktycznych działania te są ograniczone do terenów, na których przedmiotowe języki są używane. Jeśli chodzi o zwrot „w takiej mierze, w jakiej jest to racjonalnie możliwe”, to należy się odnieść do wyjaśnień dotyczących art. 10 (patrz pkt 104). Zobowiązania stron, obejmujące kompetencje władz publicznych, mają jedynie odniesienie do pkt c.

Art. 14 – Wymiana transgraniczna

124. Niniejszy artykuł rozwija koncepcję przedstawioną w art. 7 ust. 1 pkt i, dlatego też należy odwołać się do wyjaśnień udzielonych do tamtego artykułu (patrz pkt 69 i 70).
125. Współpraca transgraniczna pomiędzy sąsiadującymi regionami różnych państw rozwija się na różnych polach. W wielu dziedzinach współpraca międzynarodowa rozwija się pomiędzy sąsiadującymi regionami w różnych państwach. Zwrócono uwagę, iż w pew-

nych przypadkach taka sytuacja mogłaby być nadal postrzegana jako problem integralności terytorialnej. Przy obecnie następującym zbliżeniu państw europejskich stanowi to możliwość zastosowania przez zainteresowane państwa „czynnika kulturowego”, aby zwiększyć wzajemne zrozumienie. Rada Europy sporządziła projekt konwencji w sprawie współpracy międzynarodowej na szczeblu lokalnym i regionalnym. Mimo że jest pożądane, aby współpraca transgraniczna była rozwijana w ogólnym zakresie, to pkt b podkreśla szczególną sytuację, w której ten sam język regionalny jest używany po obydwu stronach granicy.

126. Przewidywana współpraca może obejmować takie sprawy, jak bliźniacze szkoły, wymiana nauczycieli, wzajemne uznawanie dyplomów wyższych uczelni i kwalifikacji, wspólne organizowanie imprez kulturalnych, rozpowszechnianie na większą skalę dóbr kultury (książki, filmy, wystawy itd.) oraz międzynarodowa działalność instytucji kultury (teatry, wykładowcy itd.). W niektórych przypadkach działania te mogą być równie zadowalającym (i mniej kosztownym) sposobem implementacji postanowień *Karty*: na przykład w przypadku postanowienia dotyczącego wyższych uczelni, w art. 8 ust. 1 pkt e, porozumienie dwustronne mogłoby umożliwić studentom uczęszczanie na uczelnię w sąsiadującym państwie.

Część IV – Stosowanie *Karty*

Art. 15-17

127. Aby umożliwić Radzie Europy, jej państwom członkowskim i opinii publicznej, monitorowanie stosowania *Karty*, dokument ten przewiduje system okresowych raportów z realizacji postanowień *Karty*, sporządzanych przez strony. Raporty są sporządzane co trzy lata; przy czym pierwszy raport, który ma opisywać sytuację języków regionalnych lub mniejszościowych w momencie wejścia *Karty* w życie w danym państwie, ma być przedstawiony w ciągu jednego roku od tej daty.

128. W celu zapewnienia skuteczności systemu monitorowania realizacji postanowień *Karty*, dokument ten przewiduje utworzenie Komitetu Ekspertów, oceniającego raporty składane przez różne strony. Możliwe będzie również skontaktowanie się z Komitetem Ekspertów przez ciała lub stowarzyszenia mające zamiar dostarczyć dalsze informacje lub opisać specyficzną sytuację odnoszącą się do zastosowania *Karty*, szczególnie postanowień części III (art. 16 ust. 2). W sprawach dotyczących danego państwa dostęp do Komitetu Ekspertów będą miały jedynie podmioty założone zgodnie z prawem w danym państwie członkowskim. Celem tej zasady jest zapobieganie powstawaniu grup, których siedziba byłaby poza przedmiotowym państwem, stosujących postanowienia *Karty*, dotyczące systemu monitorowania, do waśnienia stron.
129. Należy podkreślić, że system monitorowania nie ma charakteru procedury quasi-sądowej. Komitet Ekspertów posiada jedynie kompetencje w zakresie monitorowania realizacji postanowień *Karty* i zbierania informacji na ten temat. Instytucje, o których mowa w art. 16, nie mogą występować do Komitetu Ekspertów z wnioskiem o występowanie w roli podobnej do sądowego organu odwoławczego.
130. Komitet Ekspertów może zweryfikować wszelkie informacje złożone przez przedmiotowe państwa i winien zwracać się do nich po dalsze wyjaśnienia bądź o informacje niezbędne do prowadzenia dochodzenia. O wynikach dochodzenia będzie poinformowany Komitet Ministrów. Przy okazji prezentacji raportów ekspertów, do tej informacji będą dołączone uwagi przedmiotowych państw. Mimo iż może się wydawać, że w imię zasady otwartości raporty te powinny być automatycznie publikowane, ustalono, że ponieważ raporty te mogą zawierać propozycje zaleceń, które Komitet Ministrów może wystosować do jednego lub więcej państw, kwestię upubliczniania raportów należy zostawić Komitetowi Ministrów, który w każdym przypadku zdecyduje, w jakiej części raporty powinny być opublikowane.

131. Liczba członków Komitetu Ekspertów będzie identyczna jak liczba państw stron *Karty*. Wśród członków Komitetu Ekspertów muszą znaleźć się autorytety w dziedzinie języków regionalnych lub mniejszościowych. Kładąc jednocześnie nacisk na cechę charakteru, określaną jako „najwyższe walory moralne”, *Karta* jasno stawia sprawę, że wybrani do Komitetu eksperci powinni wykazywać się niezależnością przy realizacji swoich zadań i nie wykonywać instrukcji przekazanych przez ich rządy.
132. Mechanizm monitoringu stosowania postanowień *Karty* przez Komitet Ekspertów umożliwi zebranie obiektywnych informacji dotyczących sytuacji języków regionalnych lub mniejszościowych, przy pełnym poszanowaniu określonych kompetencji państw.

Część V – Postanowienia końcowe

133. Postanowienia końcowe w art. 18 – 23 bazują na modelowych postanowieniach końcowych innych konwencji i porozumień zawartych na forum Rady Europy.
134. Zdecydowano, by wśród postanowień końcowych nie umieszczać klauzuli terytorialnej, pozwalającej państwom na wyłączenie części ich terytoriów z zakresu *Karty*. Decyzja ta jest spowodowana tym, iż jest to wewnętrzna cecha niniejszej *Karty*, że dotyczy szczególnie określonych terytoriów, a mianowicie tych, na których używane są języki regionalne lub mniejszościowe. Ponadto państwa sygnatariusze *Karty* już mają uprawnienia, zgodnie z art. 3 ust. 1, do podania listy języków regionalnych lub mniejszościowych, których będą dotyczyć szczegółowe zobowiązania.
135. Zgodnie z art. 21, strony mają prawo do dokonywania zastrzeżeń tylko w przypadku art. 7 ust. od 2 do 5, *Karty*. CAHLR stwierdziła, iż państwa sygnatariusze *Karty* nie powinny mieć możliwości dokonywania ograniczeń dotyczących art. 7 ust. 1, ponieważ ustęp ten zawiera cele i zasady. Jeśli chodzi o część III, CAHLR zajęła

stanowisko, że w przypadku tekstu, który już dał tak dużo swobody w wyborze zaciąganych zobowiązań, możliwość wprowadzania ograniczeń byłaby nie na miejscu.

136. Biorąc pod uwagę znaczenie merytoryczne *Karty* dla wielu państw, które nie są bądź jeszcze nie są członkami Rady Europy, zdecydowano, by *Karta* miała formułę konwencji otwartej, do której mogą przystępować państwa niebędące członkami Rady Europy (art. 20).